

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Національної академії внутрішніх справ
доктору юридичних наук
Костицькому Михайлові Васильовичу

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора,
члена-кореспондента НАПрН України Скрипнюка Олександра Васильовича
на дисертацію Довганя Олександра Олександровича на тему «Реалізація
права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»**

Аналіз дисертації О.О. Довганя «Реалізація права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів» дозволяє сформулювати наступні узагальнені висновки щодо актуальності обраної теми, ступеня обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, наукової новизни й повноти викладу результатів у опублікованих працях автора, практичного значення результатів дослідження, дискусійних положень та зауважень до дисертації.

Актуальність теми дослідження

З проголошенням незалежності України спостерігається активізація державотворчих і правотворчих процесів, у тому числі у напрямі регламентації захисту прав і свобод людини, забезпечення свободи інформації. Так, було прийнято ряд Законів України, а саме «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформаційні агентства», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про телебачення і радіомовлення» та ін. Важливим стало закріплення у Конституції України засад політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності, заборони цензури (ст. 15); гарантій права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань;

права вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ст. 34) відбувається активний розвиток національного законодавства України в даній сфері.

Водночас процес їх реалізації, насамперед, у професійній журналістській діяльності, демонструє значні порушення і перешкоди, тиск на медійників, які здійснюють резонансні журналістські розслідування, загрози їх життю і безпеці. Так само в період гібридних загроз і війн, включаючи інформаційні, спостерігаються поширення дезінформації, інформаційна пропаганда, що зумовлюють виклики для національного і міжнародного правопорядку. З прийняттям Закону України «Про медіа» від 13.12.2022 року № 2849-IX, відповідними змінами і доповненнями у законодавстві України можна стверджувати про якісно новий етап становлення медійного права і законодавства України, з урахуванням імплементації міжнародно-правових стандартів у даній сфері, розширення кола суб'єктів у сфері медіа, їх діяльності в умовах збройної агресії тощо.

Усе це зумовлює потребу привернення уваги науковців, зокрема молодих дослідників, експертів і громадськості до узагальнення практики реалізації чинного законодавства, підвищення медіакультури і медіаграмотності, взаємодії медіа з органами публічної влади, удосконалення правового статусу журналістів та інших медіаучасників, а також вивчення успішного зарубіжного досвіду на шляху реалізації права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів, реформування медійного законодавства. Отже, заявлена тематика дослідження є актуальною і важливою для сучасної юридичної науки і практики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертація спрямована на реалізацію положень Конституції України від 28.06.1996 р.; Закону України «Про медіа» від 13.12.2022 р. № 2849-IX; Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р.; Цілей сталого

розвитку України на період до 2030 року, визначених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року №722/2019; Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021; Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 366-р від 14 квітня 2021 р.; Стратегії гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки; Стратегії інформаційної безпеки, введеної в дію рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 р., затвердженої Указом Президента України від 28 грудня 2021 р. № 685/2021 та відповідного Плану заходів з реалізації цієї Стратегії, затвердженої розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2023 р. № 272-р та ін. Дане дослідження відповідає Основним науковим напрямам з найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук на 2019–2023 роки, затвердженим постановою президії Національної академії наук України від 30 січня 2019 р. № 30; Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки, схваленим Вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол від 26 грудня 2017 р. № 28/1), Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки, затвердженим рішенням вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 21 грудня 2020 р. (протокол № 23).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна.

Робота Довганя О.О. є комплексним, повним та обґрунтованим науковим дослідженням, що присвячене реалізації права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується широкою джерельною базою здійсненого дослідження. Автор використав у дисертації численний механізм наукового аналізу,

продемонстрував достатню апробацію отриманих результатів своїх наукових розвідок.

Зокрема, методологічну основу дослідження становить сукупність філософсько-світоглядних, загальнонаукових, конкретно-наукових і спеціально-правових методів наукового пізнання (методи аналізу і синтезу, діалектичний, історико-правовий, антропологічний, компаративістський, системний, структурно-функціональний, аксіологічний, гносеологічний, герменевтичний, синергетичний, соціологічний, статистичний, формально-логічний, техніко-юридичний методи, методи стратегування, правової семіотики, правового моделювання, узагальнення і прогнозування і т.д.), а також відповідних методологічних підходів і принципів (плюралізму, всебічності, міждисциплінарності, об'єктивності, історизму, системності, детермінізму, комплексності та ін.). Вони дозволили проаналізувати існуючі наукові позиції, обґрунтувати авторський підхід до розуміння основних дефініцій, категорій, їх сутнісних характеристик, цінності досліджуваних прав і їх значення для життєдіяльності людини, професійної діяльності журналістів, виокремити існуючі проблеми реалізації права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів, ефективності їх гарантій, інституційного механізму забезпечення, а також запропонувати способи удосконалення конституційно-правового регулювання та реалізації у даному напрямі.

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України, Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, міжнародно-правові акти, нормативно-правові акти України і зарубіжних держав, що стосуються права на свободу думки і слова, їх реалізації у професійній діяльності журналістів. Інформаційною та емпіричною основою роботи є аналітичні матеріали, довідкові видання, результати досліджень українських і міжнародних експертів, наукові періодичні видання, публіцистичні матеріали тощо.

Найбільш суттєвими результатами даного досліджень, що мають наукову новизну і виносяться на захист, є:

- 1) обґрунтування визначення права на свободу думки і слова у суб'єктивному значенні як природного права людини; в об'єктивному сенсі – як сукупності правових норм, закріплених у Конституції України і загалом національному законодавстві;
- 2) здійснення періодизації становлення системи конституційно-правового регулювання і реалізації права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів;
- 3) твердження, що конституційне право на свободу думки і слова передбачає виокремлення самостійних конституційних прав – права на свободу думки і права на свободу слова, а також взаємопов'язано з правом вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір; правом на свободу світогляду і віросповідання;
- 4) аргументовано розмежування загальних конституційно-правових принципів регламентації і реалізації права на свободу думки і слова; спеціальних конституційно-правових принципів регламентації і реалізації права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів;
- 5) співвідношення права на свободу слова, права на свобода думки, свободи медіа, свободи вираження поглядів і переконань, свободи інформації, свободи світогляду і віросповідання, свободи друку (преси), свободи творчості тощо;
- 6) узагальнення системи джерел конституційно-правового забезпечення права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів в Україні;
- 7) сформульоване визначення міжнародно-правових стандартів права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів;
- 8) пропозиції щодо внесення змін і доповнень до законодавства України, зокрема, до Конституції України, інших законів України, відповідних підзаконних нормативно-правових актів України з метою підвищення медійної та електоральної культури, захисту безпеки журналістів і їх

професійної діяльності, усунення прогалин і суперечностей, термінологічних неточностей тощо.

Дані положення дисертаційного дослідження мають значну наукову і практичну цінність, містять елементи новизни, свідчать про наукову зрілість здобувача і є очевидним внеском у розвиток юридичної науки України.

Оцінка змісту та завершеності дисертації.

Загалом вдалою є структура дисертаційного дослідження, яка складається з анотації, вступу, трьох розділів, що включають сім підрозділів, а також висновки і список використаних джерел. У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, показано зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами, визначено мету та завдання, об'єкт і предмет дослідження, методологічну основу дисертації; викладено наукову новизну роботи, її теоретичне і практичне значення, надано відомості про апробацію результатів дослідження та публікації за темою дослідження, зазначено структуру роботи. Автор логічно обґрунтовує актуальності теми роботи, успішно досягає поставленої мети і завдань.

Розділ перший складається з двох підрозділів і присвячений доктринальним і теоретико-методологічним засадам дослідження права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів. У другому розділі здійснено аналіз правового регулювання права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів, зокрема міжнародно-правового і конституційно-правового регулювання права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів в Україні та зарубіжних державах. У розділі третьому зосереджена увага на механізмі реалізації права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів. Тут розкрито поняття і структуру механізму реалізації права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів; значення і роль практики Європейського Суду з прав людини у захисті права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів; визначено проблеми забезпечення безпеки і захисту

журналістів, професійної діяльності журналістів, напрями і способи їх вирішення.

У всіх складових частинах роботи автором викладено власні ідеї, результати аналізу доктринальних і нормативних джерел, критичні міркування і відповідні узагальнення, пропозиції й рекомендації. Наприклад, обґрунтовано пропозиції щодо внесення змін і доповнень у законодавство України, зокрема, у Конституцію України, Кримінальний кодекс України, Виборчий кодекс України і т.д. Йдеться про частину другу статті 34 Основного Закону України, примітку статті 231 Кримінального кодексу України, розділів VII «Інформаційне забезпечення виборів» (стст. 47–50) і VIII «Передвиборна агітація» (стст. 51–57) Виборчого кодексу України і т.д.

Загалом дисертація є завершеним науковим дослідженням, виконаним на актуальну й водночас складну тему, міждисциплінарного і міжгалузевого характеру, має наукову і практичну цінність. Впровадження викладених пропозицій дійсно може сприяти удосконаленню законодавчої основи й ефективному функціонуванню інституційного механізму реалізації права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів.

Повнота викладу результатів у наукових публікаціях

За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 12 наукових праць, що повною мірою відображають наукові положення, висновки та рекомендації даної праці. З них 4 статті опубліковані у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України з юридичних наук, 1 статтю, опубліковану у зарубіжному науковому періодичному виданні з юридичних наук, 1 стаття у колективній монографії та 6 наукових тез доповідей на міжнародних і всеукраїнських конференціях.

Відповідність змісту анотації основним положенням дисертації

Аналіз змісту опублікованої анотації засвідчує відповідність основним положенням, викладеним у тексті дисертації. Анотацію і текст дисертації оформлено відповідно до вимог, встановлених МОН України.

Відсутність порушень академічної доброчесності.

Фактів порушень академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях не виявлено, використаний матеріал інших авторів містить посилання на відповідні джерела.

Дискусійні положення та зауваження

Не дивлячись на те, що загалом дисертацію можна оцінити позитивно, слід відзначити, що деякі її положення мають дискусійний характер, а також потребують додаткового уточнення й аргументації.

1. Ознайомлення з підрозділом 1.1 «Гене́за дослідження права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів» зумовило виникнення питання: якою є позиція дисертанта стосовно стану доктринальних джерел дослідження права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів, а також чи можна їх класифікувати та виокремити певні аспекти, що потребують подальшого опрацювання?
2. Важливим вбачається уточнення і співставлення стандартів журналістської діяльності та правил професійної етики, бажано з урахуванням існуючого національного і зарубіжного досвіду.
3. Доцільним є висловлення позиції автора стосовно принципів забезпечення безпеки працівників медіа під час криз (війна, терористичні акти, природні й техногенні катастрофи), захисту журналістів за умов конфліктів і тиску, гарантування їм свободи пересування й доступу до інформації.
4. У підрозділі 2.2 «Конституційно-правове регулювання права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів в Україні та зарубіжних державах» у частині становлення національного законодавства України у даній сфері слід пояснити чому значну увагу приділено саме процесу законодавчого регулювання свободи слова до проголошення незалежності України 1991 року, проте здійснена у дисертації періодизація становлення системи конституційно-правового регулювання і реалізації права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів з 1990 року?

5. У роботі розмежовується механізм реалізації конституційного права журналістів на свободу думки і слова під час професійної діяльності, система захисту прав і свобод журналістів. Тому необхідним є уточнення цих категорій, як і їх співвідношення у рамках даного дослідження.
6. Не викликає заперечень загалом пропозиція щодо розвитку національно-ідеологічної та інформаційно-комунікаційної функцій Української держави, водночас необхідно на публічному захисті дисертації конкретизувати аргументи і способи забезпечення реалізації згаданих функцій.
7. Зрештою, згідно з авторським підходом запропоновано нову редакцію частини другої статті 34 Конституції України у такому вигляді: «Кожен має право вільно збирати, створювати, отримувати, зберігати, поширювати, інформацію усно, письмово або іншим способом – на власний вибір.» Враховуючи природу і важливість даного права, яке фактично забезпечує появу і розвиток громадянського суспільства, а інформація в умовах війни набуває значення потужної зброї, чи впливатиме саме можливість створення інформації на державну інформаційну політику, національну безпеку в інформаційній сфері?

Висловлені зауваження не зменшують цінності роботи, її теоретичного і практичного значення, сприяють науковій дискусії й уточненню дискусійних аспектів дослідження.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Дисертаційне дослідження Довганя Олександра Олександровича на тему «Реалізація права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів» є завершеним і самостійним дослідженням, присвяченим специфіці конституційно-правового регулювання та практичної реалізації конституційного права на свободу думки і слова, у тому числі у контексті професійної діяльності журналістів. Сформульовані автором висновки і рекомендації є аргументованими, характеризуються науковою новизною, мають теоретичне й практичне значення.

Дисертація підготовлена на належному теоретичному рівні, положення і висновки, що винесені дисертантом на захист, є достатньо обґрунтованими, відповідають вимогам новизни, характеризується значною джерельною базою, логічною послідовністю і чіткістю викладення. Слід виокремити творчий підхід, вмінням автора критично аналізувати матеріал, обґрунтовувати позиції і формулювати власні узагальнення, рекомендації.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що дисертаційна робота Довганя Олександра Олександровича на тему «Реалізація права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів» відповідає спеціальності 081 – «Право», Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261; пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44. Таким чином, її автор – **Довгань Олександр Олександрович** – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право».

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
віцепрезидент НАПрН України,
директор Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України**

Олександр СКРИПНЮК

